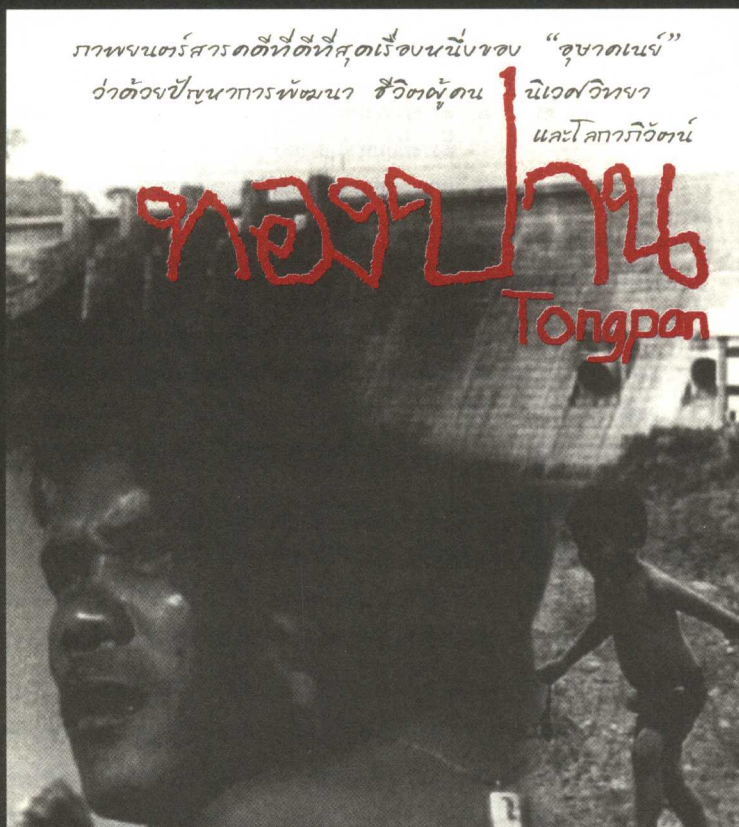

30 ปี ผามองและทองปาน :

ประวัติศาสตร์การเมืองของการพัฒนาลุ่มน้ำโขงยุคสงครามเย็น

ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ

ลุ่มน้ำโขง : วิกฤติ การพัฒนา และทางออก

The Mekong Basin : Crisis - Development - Alternatives

ณ ห้องประชุมโรงแรมรอยัลแม่โขง จ.หนองคาย

วันพุธที่ 25 - พฤหัสบดีที่ 26 มกราคม 2549

เลขอนุญาต ที่ ศ. ๒/๒๕๑๘

เลขที่คำขอ ที่ ๒/๒๕๑๘

ใบอนุญาตจัดตั้งสมาคมหรือองค์การ

ตามที่
ได้ขออนุญาตจัดตั้ง
โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

นายบิวย อึ้งภากรณ์

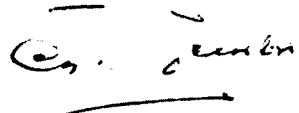
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

๑. ส่งเสริมการจัดทำตำราภาษาไทยในแขนงสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งระดับมหาวิทยาลัย และก่อนมหาวิทยาลัย
๒. เผยแพร่ตำราของมูลนิธิในหมู่ผู้สอนวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ที่วราชนาจักร
๓. ส่งเสริมการเรียบเรียงงานวิจัย และตำราชั้นสูง และรวบรวมเอกสารทางวิชาการออกตีพิมพ์
๔. ส่งเสริมกิจกรรมทางวิชาการด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
๕. ไม่ทำการค้ากำไร และไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง

และมีที่ตั้งสำนักงานแห่งใหญ่ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร นั้น

กรรมการศาสนาได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ดำเนินการจัดตั้งได้ และขอให้ปฏิบัติตามคำสั่ง
ข้อบังคับของกรรมการศาสนา โดยเคร่งครัด

อนุญาต ณ วันที่ ๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๑๘

(นายวัชร เขียมโชติ)
อธิบดีกรมการศาสนา

30 ปีผามองและทองปาน: ประวัติศาสตร์การเมือง ของการพัฒนาลุ่มน้ำโขงยุคสงครามเย็น

ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ
นิสิตปริญญาเอก สาขาโทศึกษา
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2548 เว็บไซต์ของ water power magazine ได้โพสต์ข่าวว่า กรมพลังงานทดแทนของรัฐบาลไทยได้รื้อฟื้นโครงการสร้างเขื่อนกันแม่น้ำโขงสายหลักโดยว่าจ้างให้บริษัทปัญญาคอนกรีตต้นที่ให้ทำการศึกษาโครงการสร้างเขื่อนกันแม่น้ำโขงตอนล่าง 7 แห่งด้วยงบประมาณ 2.4 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ รายงานข่าวดังกล่าวยังระบุด้วยว่าเขื่อนผามองบริเวณจังหวัดเลยและเขื่อนบ้านกุ่มใกล้กับอุบลราชธานีจะเป็นเขื่อนแห่งแรกๆ ที่จะสร้างกันลำนํ้าสายหลักของแม่น้ำโขง (www.powermagazine.com)

สำหรับผู้เขียนแล้ว ข่าวเล็กๆ ดังกล่าวน่าสนใจอย่างมาก เนื่องจากเขื่อนผามองเป็นโครงการที่วางแผนจะสร้างกันแม่น้ำโขงสายหลักที่ถูกวางแผนไว้โดยสหรัฐอเมริกาตั้งแต่ทศวรรษ 1960 ที่เคยก่อให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างกว้างขวางในประเทศไทยและอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ที่สำคัญก็คือการกลับมาของเขื่อนผามองราวกับว่าเป็นการต้อนรับการครบรอบ 30 ปีของภาพยนตร์เรื่อง "ทองปาน" ภาพยนตร์ขาว-ดำที่สะท้อนให้เห็นถึงชะตากรรมของชีวิตคนตัวเล็กๆ ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา ซึ่งอาจารย์ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ระบุว่าเป็น "ภาพยนตร์ที่ดีที่สุดเรื่องหนึ่งของเอเชีย" แต่เป็นภาพยนตร์ต้องห้ามสำหรับรัฐบาลไทย

ผู้เขียนเห็นว่า หากโครงการเขื่อนผามองและโครงการเขื่อนกันแม่น้ำโขงดังกล่าวถูกรื้อฟื้นและผลักดันให้สร้างขึ้นมาจริงๆ แน่หนอนว่าความขัดแย้งในสังคมลุ่มน้ำโขงทั้งในมิติสิ่งแวดล้อม สังคมและการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นระดับชาติ และระดับภูมิภาคลุ่มน้ำโขงที่เกิดจากเขื่อนดังกล่าวจะหวนกลับมา

อีกครั้ง เนื่องจากโครงการเหล่านี้เป็นการกันแม่น้ำโขงแม่น้ำสายหลักที่เป็นแม่น้ำนานาชาติ บริเวณที่จะสร้างเขื่อนเป็นช่วงที่แม่น้ำไหลผ่านพรมแดนไทย-ลาว และผลกระทบหลากหลายด้านจะกว้างไกลไปจนถึงกัมพูชาและเวียดนามที่อยู่ตอนล่าง

ผู้เขียนจึงเห็นว่ากรณีการกลับมาของเขื่อนผามองและการครบรอบ 30 ปีทองปาน น่าจะเป็นกรณีตัวอย่างในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองของการพัฒนาภายใต้บริบทที่ลุ่มน้ำโขงตกอยู่ในสถานการณ์สงครามเย็นระหว่างทศวรรษ 1960 ถึงกลางทศวรรษ 1970 โดยพิจารณาจากบริบทที่มาของนโยบายการสร้างเขื่อนในยุคดังกล่าว ที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในระดับต่างๆ และเหตุการณ์การต่อต้านการสร้างเขื่อนในช่วงนั้นว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร มีปัจจัยอะไรและใครบ้างที่เกี่ยวข้อง ด้วยการสำรวจเอกสารและการประมวลข้อมูลจากประสบการณ์ในการทำงานภาคสนามของผู้เขียนเองที่ได้มีโอกาสสัมภาษณ์และการสนทนาทั้งเป็นทางการ และไม่เป็นทางการกับผู้ที่เกี่ยวข้อง

แม่น้ำโขงทศวรรษ 1960: สวรรค์ของนักสร้างเขื่อน

"ผามองที่ระดับความสูง 325 ฟุตจากท้องน้ำจะสามารถเก็บน้ำได้ถึงแสนล้านลูกบาศก์ฟุต ขณะนี้เราคิดว่าจะสร้างได้ถึง 360 ฟุต เพื่อเก็บน้ำเพิ่มเป็น 3.7 แสนล้านลูกบาศก์ฟุต คิดเป็น 2 เท่าครึ่งของเขื่อนฮูเวอร์ บางที่เราอาจจะเพิ่มความสูงได้ถึง 390 ฟุต..."

Lyle W. Mabbot วิศวกรโครงการเขื่อนผามอง (อ้างใน White, 1969)

ทศวรรษ 1960... เมื่อเงาของสงครามเย็นแผ่ขยายเข้าปกคลุมอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ไม่เพียงแต่กองทัพอเมริกันเท่านั้นที่เคลื่อนทัพเข้าสู่ภูมิภาคนี้ แต่ยังมีบรรดานักพัฒนาและนักสร้างเขื่อนจากอเมริกาและยุโรปรวมอยู่ด้วย พร้อมกับการก่อสร้างฐานทัพอเมริกัน นักสร้างเขื่อนทั้งจากอเมริกาและประเทศกลุ่มเหนืออื่นๆ (The North) ก็เข้าสำรวจแม่น้ำสายต่างๆ ของภูมิภาคนี้ อย่างเร่งรีบ และแผนการสร้างเขื่อนในอนุภูมิภาคนี้ก็เกิดขึ้นราวกับดอกเห็ดในฤดูฝนควบคู่กับการสร้างฐานทัพโดยเฉพาะในภาคอีสานของไทย นอกจากนี้

พวกเขาเข้าสู่สำรวจแม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย-ลาว แม่น้ำโขงในกัมพูชา และเวียดนามใต้

ในภาคอีสานของไทย และแม่น้ำโขงที่กั้นพรมแดนไทย-ลาว รัฐบาลสหรัฐฯ ได้ส่งหน่วยงานพัฒนาที่ดิน (U.S. Bureau of Reclamation: U.S.B.R. หรือ BuRec) หน่วยงานสร้างเขื่อนที่ใหญ่ที่สุดของสหรัฐฯ ที่มีบทบาทสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ทางสหรัฐฯ ผังตะวันตกซึ่งรวมถึงเขื่อนฮูเวอร์ เขื่อนขนาดใหญ่ที่เป็นสัญลักษณ์ของเขื่อนยุคใหม่และสัญลักษณ์ของความเจริญก้าวหน้าทางวิศวกรรมก่อสร้าง จนได้รับการยอมรับว่าเป็น 1 ใน 7 สิ่งมหัศจรรย์ยุคใหม่ของโลกตะวันตกและทีมสำรวจที่มีประสบการณ์ในการสร้างเขื่อนในรัฐอริโซนา เข้าวางแผนสร้างเขื่อนผามอง และเขื่อนอื่นๆ อีกมากกว่า 10 เขื่อน เอกสาร "Pamong Stage one Feasibility Study" ที่จัดเตรียมโดย United States Department of Interior และ U.S.B.R. เพื่อเสนอให้กับ The Committee for Coordination of Investigations of the Lower Mekong Basin และ Agency for International development ในปี ค.ศ.1970 ได้ชี้ให้เห็นว่าหน่วยงาน U.S.B.R. ได้เข้าสำรวจโครงการเขื่อนในเขตลุ่มน้ำชี-ลุ่มน้ำมูล ครอบคลุมพื้นที่ภาคอีสานเกือบทั้งหมด ยกเว้นบริเวณลุ่มน้ำที่กำเนิดแถบเทือกเขาพนมดงรักที่ไหลลงสู่ลุ่มน้ำมูลทางทิศใต้และบริเวณปากมูลที่ญี่ปุ่นและฝรั่งเศสมีบทบาท

โครงการเขื่อนสำคัญที่ U.S.B.R. วางแผนไว้ในภาคอีสาน เช่น เขื่อนน้ำห้วยบง เขื่อนห้วยน้ำโขง เขื่อนโป่งขุนเพชร เขื่อนลำผาเฒ่า เขื่อนลำตะคอง เขื่อนลำพระเพลิง เขื่อนน้ำมูล (เขื่อนลำมูลบน-ผู้เขียน) เขื่อนลำตะแคง เขื่อนลำเหล็ก และเขื่อนลำสะแก รวมทั้งโครงการเขื่อนผามองที่มีแผนสร้างกัน แม่น้ำโขงบริเวณจังหวัดเลยกับเวียงจันทน์ (U.S.B.R., 1970a: V-4)

ในเวียดนามใต้ เดวิด ลิลเลียนธัล (David E. Lilienthal) อดีตผู้อำนวยการพัฒนาหุบเขาเทนเนสซี (Tennessee Valley Authority: TVA) องค์กรที่สร้างเขื่อนชุด 48 เขื่อนในลุ่มน้ำเทนเนสซีในยุคเศรษฐกิจตกต่ำจนถึงยุคสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นหัวหน้าทีมสำรวจความจำเป็นในการฟื้นฟูเวียดนามหลังสงคราม และเขาก็เสนอโครงการ 10 ปี ด้วยงบประมาณ 2,500,000,000 เหรียญสหรัฐฯ

ส่วนสำคัญของโครงการนี้คือการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรโดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าว ตลอด 30-40 ปี โดยการสร้างเขื่อนควบคุมน้ำบนลุ่มน้ำโขง (Fels, 1972: 58)

ในกัมพูชา เขื่อนขนาดใหญ่หลายแห่งก็ถูกวางแผนสร้างกันแม่น้ำโขงสายหลักและแม่น้ำที่เชื่อมต่อบริเวณทะเลสาบเขมรและแม่น้ำโขง เช่น เขื่อนสัมโบร์และเขื่อนกันแม่น้ำตอนลесаบ ขณะที่ในลาว เขื่อนน้ำจิมก็ถูกวางแผนสร้างเช่นกัน

นอกจากนั้นแล้ว โครงการพัฒนาอื่นๆ ก็ถูกวางแผนเพื่อเชื่อมโยงประเทศภูมิภาคนี้เข้าด้วยกัน เช่น โครงการเครือข่ายพลังงานในลุ่มน้ำโขง (Mekong Power Grid) ที่วางแผนจะเชื่อมเครือข่ายพลังงานไฟฟ้า ระหว่างเมืองหลวงของประเทศในลุ่มน้ำโขงเข้าด้วยกัน ซึ่งผู้เขียนอดคิดไม่ได้ว่า แนวคิดนี้ คือรากฐานสำคัญของโครงข่ายพลังงานอาเซียน (Asian Power Grid) ที่บรรดานักพัฒนากำลังไฝ่ฝันจะเห็นอยู่ในขณะนี้

แน่นอนว่า ความคิดของบรรดานักสร้างเขื่อนเหล่านี้ล้วนแต่กระหายที่จะเอาชนะแม่น้ำโขงแม่น้ำสายใหญ่ที่สุดในอุษาคเนย์ด้วยการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ซึ่งเป็นแนวคิดที่พวกเขาได้รับระหว่างการทำงานสร้างเขื่อนในสหรัฐฯ ความกระหายนี้ตั้งอยู่บนฐานคิดของความรู้ด้านวิศวกรรมก่อสร้างเพื่อเอาชนะธรรมชาติซึ่งพวกเขาทำสำเร็จมาแล้วในอเมริกา และเมื่อพวกเขาได้เห็นแม่น้ำโขง ความไฝ่ฝันของพวกเขาก็คือสร้างเขื่อนให้ยิ่งใหญ่ยิ่งกว่าการที่พวกเขาเคยทำมาแล้วในอเมริกา ดังบทสัมภาษณ์ของ Lyle W. Mabbot วิศวกรโครงการเขื่อนผามองที่ตีพิมพ์ใน National Geographic ฉบับเดือนธันวาคม 1969 ที่กระหายจะสร้างเขื่อนผามองให้ยิ่งใหญ่กว่าเขื่อนฮูเวอร์

ที่น่าสังเกตก็คือ นักสร้างเขื่อนที่เข้าสำรวจน้ำโขงจากอเมริกาส่วนมากมีประสบการณ์การสร้างเขื่อนในสหรัฐฯ ในยุคทองของการสร้างเขื่อน เพราะเขื่อนไม่ได้หมายถึงเพียงแต่สิ่งก่อสร้างมหัศจรรย์เท่านั้น แต่เขื่อนในสหรัฐฯ ยังถูกสร้างให้เป็นสัญลักษณ์ของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างชาติ ดังสะท้อนให้เห็นจากการที่คนอเมริกันในยุคนั้นต่างก็เห็นว่า “การได้เข้าทำงานเขื่อนคือการสร้างชาติที่ดีที่สุด” (Parfit, 1993: 58) ทั้งนี้ก็เพราะเขื่อนได้ทำให้เกิดความหวังที่จะนำมาซึ่งงาน การเติบโต และ

อำนาจ (Parfit, 1993: 112) และผู้เขียนก็เชื่อว่าความคิดนี้น่าจะมีอิทธิพลต่อวิศวกรชาวอเมริกันที่เข้าสำรวจการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำโขงไม่มากนักน้อย

และหากพิจารณาอีกด้านหนึ่งก็พบว่าในช่วงเดียวกัน โซเวียตก็ช่วยเหลือรัฐบาลเวียดนามเหนือในการสร้างเขื่อนเช่นกัน เขื่อนที่สำคัญที่โซเวียตเข้าช่วยเหลือเวียดนามเหนือก็คือเขื่อนห้วย빈 เขื่อนที่สูงที่สุดในอนุภาคเนย์ ขณะที่วารสารสหภาพโซเวียตที่เผยแพร่โดยสถานทูตโซเวียตในกรุงเทพฯ ก็มักจะมึเนื้อหาเกี่ยวกับความก้าวหน้าในการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ของวิศวกรรัสเซียด้วย

นั่นหมายถึงว่า เขื่อนในลุ่มน้ำโขงไม่ได้เป็นสัญลักษณ์การพัฒนาธรรมดา แต่คือการต่อสู้แข่งขันกันระหว่างสองมหาอำนาจในยุคสงครามเย็น ไม่แตกต่างกับสงคราม

การเปลี่ยนแปลงความคิดของชนชั้นนำและนโยบายของรัฐไทย

หันกลับมาที่ประเทศไทย การเข้าสร้างเขื่อนของสหรัฐฯ นั้น อูจิ้น แบลค หัวหน้าทีมประสานงานให้กับสหรัฐฯ ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ได้ให้ความสำคัญกับชนชั้นนำของไทยเป็นพิเศษ ทำให้ชนชั้นนำของไทยให้ความสำคัญกับการสร้างเขื่อน เช่น ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ที่ขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยมีความเห็นว่า ผู้ว่าการธนาคารชาติของประเทศต่างๆ ควรร่วมมือกัน ขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงแสดงความสนพระทัยด้วย (Fels, 1972)

ขณะที่จอมพลสฤษดิ์ก็พร้อมที่จะให้ความร่วมมือกับโครงการเขื่อนของสหรัฐฯ ซึ่งเห็นได้จากการที่แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ที่ระบุว่าโครงการลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างที่ได้รับความช่วยเหลือจากสหประชาชาติเป็นจำนวนมากจะมีประโยชน์ต่อภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จะระดมกำลังเจ้าหน้าที่มาดำเนินโครงการนี้อย่างรวดเร็ว (กรมวิเทศสหการ กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ, 2503: 65) การก่อตั้งคณะกรรมการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ไม่ปรากฏแผนเช่นนี้ในภาคอื่นๆ ของไทย และการก่อตั้งการไฟฟ้าฝ่ายผลิตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก็เป็นผลมาจากกาที่จอมพลสฤษดิ์

เดินตามนโยบายของสหรัฐฯ นั่นเอง

ขณะเดียวกันองค์กรพัฒนาระหว่างประเทศอื่นๆ ที่สหรัฐฯ มีอิทธิพล ก็ได้ชี้แนะให้รัฐบาลไทยเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจแบบ “รัฐนิยม” เป็น “เสรีนิยม” ที่มีมาตั้งแต่ยุคจอมพล ป. ในปี ค.ศ.1957 ธนาคารโลก ก็ได้เข้าสำรวจสภาพเศรษฐกิจของประเทศ และจัดทำรายงาน “A Public Development Program for Thailand” ขึ้นมา ต่อมาในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนาคารโลก ก็ได้ผลักดันให้ก่อตั้งสภาพพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นในปี ค.ศ.1959 (ปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อเป็นสภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ) ซึ่งถือว่าเป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการกำหนดและวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

เชื่อมกับสงครามอินโดจีน

กล่าวได้ว่า การเข้าสร้างเขื่อนของสหรัฐฯ ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงเกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์สงครามเย็นที่สหรัฐฯ ต้องการสร้างความเข้มแข็งในพื้นที่ริมขอบมหาสมุทรแปซิฟิก (Pacific Rim) เพื่อต่อต้านการขยายอิทธิพลของลัทธิสังคมนิยมที่นำโดยสหภาพโซเวียต กล่าวเฉพาะในภาคอีสาน การสร้างเขื่อนรวมทั้งการพัฒนาอื่นๆ ที่สหรัฐฯ เข้าช่วยเหลือรัฐบาลไทยนั้นก็เพื่อสร้างให้อีสานเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญก้าวหน้าตามแนวทางทุนนิยมเพื่อจูงใจประเทศอื่นๆ ในลุ่มน้ำโขงให้หันมาอยู่ข้างสหรัฐฯ ในขณะที่กำลังเกิดสงครามระหว่างฝ่ายที่สหรัฐฯ สนับสนุนกับฝ่ายสังคมนิยมในประเทศเหล่านั้น ดังนั้น การเข้าสร้างเขื่อนของสหรัฐฯ รวมไปถึงประเทศพันธมิตรจึงแยกกันไม่ออกกับบทบาททางทหารของสหรัฐฯ ในภูมิภาคนี้

สหรัฐฯ ได้เข้ามีบทบาททางการเมืองในอินโดจีนตั้งแต่ทศวรรษ 1950 เป็นต้นมา ต่อมากองทัพสหรัฐฯ ก็เคลื่อนเข้าสู่ประเทศไทยอย่างเปิดเผย ในวันที่ 7 พฤษภาคม 1962 ระหว่างการซ้อมรบครั้งใหญ่ของ SEATO ซึ่งจัดขึ้นในประเทศไทย ประธานาธิบดีเคนเนดีก็ได้สั่งให้กองกำลังนาวิกโยธินเคลื่อนเข้าประจำตามจุดต่างๆ ตลอดแม่น้ำโขงของฝั่งไทย ในวันที่ 17 พฤษภาคม กองกำลังนาวิกโยธิน 1,800 นาย ถูกส่งกระจายกันไปที่อุดรธานี (ทักษ์

เจลิม เดียวรณ, 2526) ในช่วงเดียวกันนี้ เขื่อนในภาคอีสานหลายแห่งก็ถูกผลักดันให้ก่อสร้างอย่างเร่งรีบ และก็เป็นที่ยึดเหนี่ยวว่าการสร้างเขื่อนในภาคอีสานก็เพื่อตอบสนองต่อการเข้ามาตั้งฐานทัพสหรัฐฯ ดังเช่น กระแสไฟฟ้าที่ได้จากเขื่อนน้ำพอง (เขื่อนอุบลรัตน์) สายส่งไฟฟ้าแรงสูงถูกสร้างไปเชื่อมต่อกับสถานีย่อยอุดรธานี (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2536) ซึ่งงานก่อสร้างฐานทัพสหรัฐฯ กำลังเริ่มการสร้างเขื่อนสิรินธรบริเวณใกล้ชายแดนไทย-ลาวก็เช่นกัน เขื่อนแห่งนี้นอกจากสร้างเพื่อสนองความต้องการไฟฟ้าในภาคอีสานที่เพิ่มสูงขึ้นจากการเร่งขยายเขตออกไปอย่างกว้างขวางในช่วงปี ค.ศ.1966-68 และการส่งไฟฟ้าให้กับลาวแล้ว การสร้างเขื่อนแห่งนี้ยังเกิดขึ้นเพื่อป้องกันกระแสไฟฟ้าให้กับฐานทัพสหรัฐฯ (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, อ้างแล้ว) ซึ่งก็คือฐานทัพที่อุบลราชธานี ส่วนการสร้างเขื่อนห้วยหลวงที่อุดรธานี ของกรมชลประทานในกลางทศวรรษ 2510 ก็เพื่อนำน้ำไปป้อนให้กับฐานทัพอเมริกันที่อุดรธานี

ในช่วงต้นทศวรรษ 1970 ท่ามกลางสถานการณ์สงครามต่อต้าน สหรัฐฯ ที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น สหรัฐฯ ก็ทำการผลักดันเขื่อนผามองที่จะ สร้างกันแม่น้ำโขงอย่างหนัก แต่ก็ไม่ได้มีโอกาสสร้างเพราะสหรัฐฯ พ่ายแพ้ในสงครามอินโดจีนในปี ค.ศ.1975 และถอนตัวจากประเทศไทยในปลายปีต่อมา

เป็นที่สังเกตว่า นโยบายของสหรัฐฯ ในภูมิภาคนี้คือ การดูดยุทธอำนาจด้วยการดึงมหาอำนาจอื่นเข้ามามีบทบาทในภูมิภาคนี้ด้วยทำให้รัฐบาลประเทศกลุ่มเหนือหลายประเทศมีส่วนในการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำโขง เช่น ญี่ปุ่น เยอรมนี ฝรั่งเศส ออสเตรเลีย ฯลฯ ในบรรดาประเทศเหล่านี้ ญี่ปุ่นนับเป็นประเทศที่มีบทบาทในการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำโขงรองลงมาจากสหรัฐฯ เช่น การเข้าสร้างเขื่อนน้ำจิมในลาว การสร้างเขื่อนสิรินธร และการสร้างเขื่อนน้ำพุงในไทย การวางแผนสร้างเขื่อนกันแม่น้ำโขงและแม่น้ำดอนเลสาบในกัมพูชา รวมไปถึงการเข้าสำรวจและสร้างเขื่อนทางฝั่งตะวันตกของประเทศที่ติดกับพม่าซึ่งเป็นพื้นที่ที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครองในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา เช่น แม่น้ำแควใหญ่และแควน้อย จังหวัดกาญจนบุรี และลุ่มน้ำสาละวินบนพรมแดนไทย-พม่า

เป็นที่ชัดเจนว่า ในการอ้างความชอบธรรมของญี่ปุ่นนั้น ญี่ปุ่นที่ไม่ได้เน้นการอ้างการพัฒนาดังเช่นสหรัฐฯ แต่จะเน้นไปที่การอ้างสันติภาพที่มีนัยยะของการลบภาพความโหดร้ายของการทหารญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ดังจะเห็นได้จากบริษัท Electric Power Development Company (EPDC) ที่รัฐบาลญี่ปุ่นถือหุ้น ที่ระบุไว้ในการศึกษาโครงการเขื่อนศรีนครินทร์ที่กันแม่น้ำแควว่า

"The River Quae Yai-over which a bridge was once built for war, now a project to build a dam over river, to promise peace" (EPDC, 1980)

Pork Barrel Politics และ New Deal: เบื้องหลังความคิดของการสร้างเขื่อน

ในอีกแง่มุมหนึ่ง หากวิเคราะห์บริบทที่มาของนโยบายการสร้างเขื่อนในมิติเศรษฐศาสตร์การเมืองแล้ว การเข้าสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำโขงที่นำโดยสหรัฐฯ ไม่ได้เป็นการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาธรรมดา แต่ทำยที่สุดแล้วก็เพื่อผลประโยชน์ของบรรดาบริษัทอุตสาหกรรมในประเทศกลุ่มเหนือหรือประเทศที่พัฒนาแล้ว (Developed Countries) นั่นเอง กรณีเขื่อนน้ำพุงและเขื่อนน้ำพองที่ได้รับการสนับสนุนจาก องค์การสหประชาชาติ ทั้งทางตรง และทางอ้อม เป็นตัวอย่างได้ดี

เขื่อนน้ำพุง เป็นเขื่อนที่ญี่ปุ่นเข้าช่วยเหลือสนับสนุนการศึกษาความเหมาะสมโครงการ ผ่านคณะกรรมการประสานงานสำรวจลุ่มแม่น้ำโขงจำนวน 30 ล้านเยน ต่อมา EPDC ก็ได้รับการว่าจ้างให้ศึกษาขั้นรายละเอียดและควบคุมการก่อสร้างการบริหารจัดการเขื่อนรวมทั้งการซ่อมบำรุง แม้ว่าบริษัท Christiani and Nielson (Thai) จะได้รับงานก่อสร้างเขื่อนและอาคารประกอบ แต่อุปกรณ์สำคัญของเขื่อนแห่งนี้ก็ล้วนแต่ผลิตโดยบริษัทเอกชนของญี่ปุ่น (ดูการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2536)

ส่วนเขื่อนน้ำพอง เป็นเขื่อนที่องค์การสหประชาชาติได้ใช้เงินจากกองทุนพิเศษ (Special Fund) ว่าจ้างบริษัท Rogers International Corporation จากสหรัฐฯ สำรวจความเหมาะสมโครงการ และรัฐบาลเยอรมันสนับสนุน

เงินค่าก่อสร้างผ่านธนาคารเพื่อการบูรณะ (Kreditanstalt für Wiederaufbau) เมื่อถึงขั้นการก่อสร้าง บริษัทวิศวกรที่ปรึกษาเพื่อสำรวจรายละเอียดออกแบบ และควบคุมการก่อสร้าง บริษัทก่อสร้าง และอุปกรณ์ของเขื่อนทั้งหมดก็ล้วนมาจากเยอรมนี (ดูการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, อ้างแล้ว)

จะเห็นได้ว่า กระบวนการในการสร้างเขื่อนนั้นตกอยู่ในวงจรของการรวมหัวกันแสวงหาประโยชน์จากการพัฒนา กล่าวคือ ระยะเวลาแรก องค์การระหว่างประเทศหรือรัฐบาลกลุ่มเหนือที่เปรียบเสมือนนายหน้า (broker) ของบริษัทอุตสาหกรรมได้ให้ความช่วยเหลือทางเทคนิคแบบให้เปล่าผ่านสถาบันเพื่อการพัฒนาพหุภาคีหรือการช่วยเหลือแบบทวิภาคี แต่เงินทุนนี้ก็นำไปจ้างบริษัทที่ปรึกษาในประเทศของตนมาศึกษา เมื่อรัฐบาลในประเทศลุ่มน้ำโขงอนุมัติโครงการ บริษัทที่เข้ามาศึกษานั้นก็จะได้รับการว่าจ้างให้เป็นบริษัทที่ปรึกษาออกแบบและควบคุมโครงการ ส่วนเงินกู้ที่ธนาคารโลก หรือสถาบันการเงินในประเทศอุตสาหกรรมให้กู้นั้นก็ให้นำไปว่าจ้าง และซื้ออุปกรณ์จากบริษัทอุตสาหกรรมเขื่อน

ผู้เขียนเห็นว่าการรวมหัวกันเข้าแสวงหาประโยชน์จากโครงการพัฒนานี้ มีรากฐานมาจากวิธีการ New Deal ที่ครั้งหนึ่งสหรัฐฯ ใช้เพื่อแก้ไขเศรษฐกิจที่ตกต่ำของตนเอง จนทำให้เกิดยุคทองของการสร้างเขื่อนในสหรัฐฯ โดยการนำเงินภาษีประชาชนมาใช้ในโครงการพัฒนาขนาดใหญ่และอ้างว่าเพื่อสวัสดิการสังคม แต่ท้ายที่สุดก็เพื่อประโยชน์ของกลุ่มทุนและนักการเมืองเองที่เรียกกันว่า "pork barrel politics" (Pearce, 1992: 92-93; McCully, 1996: 242-243) McCully ได้อธิบายว่า "pork barrel politics" เป็นการเรียกบรรดานายทุนผู้หิวกระหายที่จะสร้างโครงการขนาดใหญ่ ซึ่งคำนี้มีรากฐานมาจากการเรียกอาการคลุ้มคลั่งของทาสเมื่อได้ยินนายทาสคลี่หมูเค็มออกจากถัง "pork barrel politics" อาจแปลเป็นไทยแบบตรงไปตรงมาได้ว่าหมายถึง "การฮั้ว" กันนั่นเอง

การสร้างเขื่อนได้มาบรรจบกับแนวคิดการพัฒนาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อสหรัฐฯ นำแนวคิดการพัฒนาในประเทศอื่นๆ เพื่อให้เกิดแหล่งลงทุนและตลาด แนวความคิดนี้กล่าวได้ว่าเกิดขึ้นก่อนหน้าคำประกาศทรูแมนด้วย

ข้าพระชาบรรดานายทุนของสหรัฐฯ ต่างก็พร่ำพูดถึงการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่ยุคเศรษฐกิจตกต่ำ แนวความคิดในการพัฒนาประเทศอื่นๆ ของกลุ่มทุนสหรัฐฯ ได้ปรากฏชัดเจนมากขึ้นในปี ค.ศ.1941 เมื่อมีการพบปะกันของนายทุนสหรัฐฯ 3 คนคือ เจสซี ไจนส์ (Jesse Jones) รัฐมนตรีพาณิชย์ และอดีตนายกรัฐมนตรีที่ฟื้นฟูการเงิน มาเรียน บี. ฟอลสัน (Marion B. Folson) ประธานคณะกรรมการการศึกษาในการวางแผนเศรษฐกิจและประธานบริษัท อีสต์แมน โคดัก (Eastman Kodak) ในยุคเศรษฐกิจตกต่ำ และพอล ฮอฟฟ์แมน (Paul Hoffman) ประธานบริษัท สตูตเบเคอร์ (Studebaker Corp.) ซึ่งขณะนั้นวิตกว่าประเทศจะอยู่ในสภาวะการผลิตล้มตลาลดหลังสงคราม จนกระทั่งมีการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ (Committee for Economic Development: CED) เพื่อให้คงสภาพการลงทุนให้อยู่ในระดับสูงและเพื่อการฟื้นฟูให้การค้ากับต่างประเทศมีความมั่นคง ฮอฟฟ์แมน ซึ่งเป็นประธาน CED ยังให้ความสำคัญกับการค้าต่างประเทศและการให้กู้ยืมระหว่างประเทศ โดยมีเป้าหมายเพื่อที่จะทำให้ชาวอเมริกันมีงานทำมากที่สุดอีกด้วย (Fels, 1972)

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง สหรัฐฯ ก็ได้วางแผนให้ยุโรปเป็นแหล่งลงทุนและค้าขาย โดยการบูรณะยุโรป การลดค่าเงินให้ขึ้นต่อดอลลาร์ และการทำให้แรงงานที่มีฝีมือต้องได้รับค่าแรงขั้นต่ำเกินกว่าจะยังชีพได้ ภายใต้ "แผนมาร์แชล" ซึ่งนำไปสู่การสร้างเงื่อนไขในประเทศยุโรปเป็นจำนวนมาก เมื่อ "แผนมาร์แชล" ที่นำมาใช้กับยุโรปล้มเหลว สหรัฐฯ ก็วางนโยบายการทำให้เงินสกุลดอลลาร์มีความมั่นคงโดยการลงทุนเพื่อกำไร และเพิ่มผลผลิตในดินแดนแหล่งสุดท้ายที่ยอมรับความช่วยเหลือ นั่นคือ ประเทศกลุ่มใต้หรือที่เรียกกันให้ดูดีขึ้นว่ากลุ่มประเทศกำลังพัฒนา (Developing Countries) ภายใต้การผลักดันของบรรดาชนชั้นนำ สหรัฐฯ ให้ความสำคัญเป็นอันดับต้นๆ กับการเพิ่มการผลิตทางการเกษตรที่มีใช้การแก้ปัญหาความอดอยากหิวโหยธรรมดาๆ แต่ต้องการให้ชาวนาจำนวนหนึ่งได้มีเสรีภาพที่จะสร้างกำลังการผลิตทางการเกษตร และเพื่อให้จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นนั้นได้มีมาตรฐานการครองชีพที่ดีขึ้น เพื่อจะได้เกิดเทคนิคใหม่ๆ ในการผลิต การช่วยเหลือเพื่อการ

พัฒนาที่มีเบื้องหลังนี้ปรากฏอย่างชัดเจนจากรายงานของ เพียร์สัน (Pearson Report) ในปี ค.ศ.1969 ที่กล่าวถึงการพัฒนาประเทศกลุ่มใต้ว่า “มันจะทำให้ราคาค่าจ้างแรงงานช่างฝีมือที่หายากนั้นต่ำลง ซึ่งถือกันว่าเป็นผลดีอย่างยิ่ง” (Fels, 1972: 64)

การเข้าสร้างเขื่อนในของสหรัฐฯ ในลุ่มแม่น้ำโขงนั้นเป็นที่ชัดเจนว่าเกิดขึ้นภายใต้ความร่วมมือกันของบรรดากลุ่มทุนของสหรัฐฯ โดยการสนับสนุนของนโยบายต่างประเทศของสหรัฐฯ โครงการนี้ถูกตกแต่งให้ดูสวยงามโดยการสร้างเขื่อนควบคุมน้ำในแม่น้ำโขงเพื่อต้องการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ประธานาธิบดีจอห์นสัน ถึงกับกล่าวสุนทรพจน์ที่มหาวิทยาลัยจอห์น ฮอปกินส์ เมื่อวันที่ 7 เมษายน ค.ศ.1965 ว่า “โครงการพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขง จะทำให้โครงการ TVA ที่เคยยิ่งใหญ่ในอดีตกลายเป็นเรื่องเล็กเพราะอัตราปริมาณอาหาร น้ำ และกระแสไฟฟ้าที่จะได้เพิ่มพูนนั้นมหาศาลยิ่งนัก” (Fels, 1972: 59)

การสำรวจโครงการบนลุ่มแม่น้ำโขงนั้น หัวหน้าคณะผู้สำรวจคือ พลโท เรย์มอนด์ เอ. วิลเลอร์ อดีตรองผู้บัญชาการฐานทัพอากาศในแถบเอเชียอาคเนย์ และในขณะนั้นดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาฝ่ายวิศวกรรมของธนาคารโลก ในปี ค.ศ.1958 รัฐบาลสหรัฐฯ เสนอเงิน 2 ล้านดอลลาร์ เพื่อศึกษาข้อมูลขั้นต้นโดย U.S. International Cooperation Agency หรือ USICA (ก่อนที่ต่อมาจะเปลี่ยนเป็น USAID) เป็นผู้คัดเลือกบริษัทวิศวกรรม มูลนิธิฟอร์ดซึ่งฮอฟฟ์แมนเป็นประธาน ได้ให้ทุนในการศึกษาปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และการบริหารที่เกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนา มูลนิธิเอเชียให้เงินสำหรับค่าเดินทางและการโฆษณาเพิ่มเติม ขณะที่บริษัทเซลล์เตรียมทำภาพยนตร์สารคดีบันทึกขั้นตอนของการดำเนินงาน (Fels, 1972: 60)

เป็นที่สังเกตว่า ในช่วงปลายทศวรรษ 1970-ต้นทศวรรษ 1980 กลุ่มทุนญี่ปุ่นก็ได้นำวิธีการ New Deal มาใช้กับประเทศกลุ่มใต้เช่นเดียวกับที่สหรัฐฯ ใช้ โดยนายมาซากิ นากาจิม่า (Mazaki Nakajima) ประธาน Mitsubishi Research Institute ได้นำเสนอแนวคิดนี้ขึ้นและได้นำไปสู่การก่อตั้งกองทุนเพื่อการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “Global Infrastructure Fund

of DK-KAI: GIF of DK-KAI" ภายใต้การสนับสนุนของนายทาเคโอะ ฟูกูตะ (Takeo Fuguda) อดีตนายกรัฐมนตรี โดยมีนายโตชิโอะ โดโกะ (Toshio Doko) อดีตประธานหอการค้าญี่ปุ่น (Keidanren) เป็นประธานกลุ่ม และมีนักอุตสาหกรรม นักธนาคาร นักการเมือง และนักวิชาการของญี่ปุ่นเป็นสมาชิก เช่น นายซาบуро โอคิตะ (Saburo Okita) อดีตรัฐมนตรีต่างประเทศ นายอิชิโร ไชโตะ (Eishiro Saito) ประธานบริษัท Nippon Steel นายไต้อิชิ มอริ나가ะ (Teiichi Morinaga) ประธานธนาคารแห่งญี่ปุ่น (Bank of Japan) นายยาซุชิ วาตานาเบ้ (Yasushi Watanabe) ประธานธนาคารโตเกียว (Bank of Tokyo) (ลาธุช, 2532)

โครงการที่ GIF of DK-KAI เสนอแต่ละโครงการล้วนแต่เป็นโครงการขนาดยักษ์ ในจำนวนนี้มีแผนการสร้างเขื่อน 2 บริเวณ โครงการแรกเป็นแผนการสร้างเขื่อนบนแม่น้ำต่างๆ ที่กำเนิดและไหลรอบเทือกเขาหิมาลัยซึ่งรวมถึงแม่น้ำโขงและสาละวินและแม่น้ำสาขา และแม่น้ำในเอเชียใต้ โครงการที่สองเป็นแผนการสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำในลาตินอเมริกา (ลาธุช, อ้างแล้ว)

โครงการขุดคลองคอคอดกระเพื่อเชื่อมมหาสมุทรอินเดีย และมหาสมุทรแปซิฟิกทางภาคใต้ของไทยนั้น ก็เป็นแนวคิดที่ถูกเสนอโดย GIF of DK-KAI เช่นกัน

เขื่อน-คนอีสาน: การลุกขึ้นสู้ของคนรากหญ้า

ขณะที่เขื่อนถูกวางแผนและสร้างในลุ่มน้ำโขงมากขึ้นเรื่อยๆ ในทางกลับกัน กระแสการต่อต้านเขื่อนเหล่านี้ก็เกิดขึ้นควบคู่กันเป็นเงาตามตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสานของไทยที่โครงการต่างๆ เป็นจริงมากที่สุด เนื่องจากรัฐบาลไทยให้ความร่วมมือกับสหรัฐฯ อย่างแนบแน่นและไม่ได้เกิดสงครามต่อต้านรัฐบาลดังเช่นในประเทศอื่นๆ ในลุ่มน้ำโขง สาเหตุสำคัญที่ชาวบ้านลุกขึ้นมาประท้วงคัดค้านเขื่อนนั้นกล่าวได้ว่า มาจากการที่ชาวบ้านต้องถูกอพยพโยกย้ายถิ่นฐานที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรในที่ลุ่ม ที่กลายเป็นท้องอ่างเก็บน้ำ ชาวบ้านต้องเผชิญกับปัญหามากมาย เช่น การไม่ได้รับค่าชดเชยหรือได้รับเพียงเล็กน้อย สภาพที่ดินไม่เหมาะต่อการตั้งถิ่นฐานและการ

ทำเกษตรกรรม การจัดสรรที่ดินใหม่ที่ดินที่มีเจ้าของเดิมอยู่แล้ว ทำให้ถูกเจ้าของเดิมขับไล่ และมักจะนำไปสู่การเผชิญหน้าระหว่างชาวบ้านกลุ่มที่เป็นเจ้าของที่ดินเดิมกับชาวบ้านที่ถูกอพยพจากเขื่อน ซึ่งปัญหาประการหลังนี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับโครงการจัดรูปที่ดินทั่วไปที่เจ้าหน้าที่นิคมร่วมกับบรรดากำนันผู้ใหญ่บ้านบางคนทำการสร้างหลักฐานเท็จเรื่องการจัดสรรที่ดิน (กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, 2522) ดังนั้นจึงมักปรากฏว่า ชาวบ้านที่เข้าไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่จัดสรรใหม่ที่รัฐจัดให้ชาวบ้านอพยพจากเขื่อน มีสัดส่วนของชาวบ้านที่ถูกอพยพจากเขื่อนน้อยกว่าชาวบ้านจากที่อื่น ส่วนชาวบ้านที่ถูกอพยพจากเขื่อนจริงๆ มักจะอพยพไปที่อื่น ดังกรณีเขื่อนน้ำพอง(เขื่อนอุบลรัตน์) มีชาวบ้านที่ถูกอพยพกลุ่มหนึ่งหลายร้อยครอบครัวต้องอพยพโดยเดินทางด้วยเกวียนข้ามแม่น้ำเหืองเข้าไปตั้งถิ่นฐานในประเทศลาว ขณะที่ในกรณีเขื่อนลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้ที่ถูกอพยพบางกลุ่มถึงกับเดินทางไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในภาคเหนือ ดังชุมชน “ปางมดแดง” ในลุ่มน้ำอิง เป็นต้น เช่นเดียวกับชุมชนหลายแห่งในลุ่มน้ำกก จังหวัดเชียงราย ที่หากสืบสาวไปแล้ว หลายชุมชนก็อพยพมาจากการสร้างเขื่อนในภาคอีสานในช่วงดังกล่าว

การสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำโขงในยุคสงครามเย็นจึงเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการโยกย้ายถิ่นของคนในลุ่มน้ำโขงครั้งใหญ่ในยุคสงครามเย็น นอกเหนือจากการอพยพจากสงครามและการเมือง โดยเฉพาะทางภาคอีสานของไทย

คนค้ำเขื่อน: คอมมิวนิสต์ ญวนอพยพ และรัสเซีย?

สำหรับในภาคอีสานของไทย แม้ว่าการสร้างเขื่อนจะทำให้ชาวบ้านจำนวนมากต้องทุกข์ทรมาน แต่เนื่องจากยุคนี้เป็นยุคเผด็จการทหารตั้งแต่ยุคจอมพลสฤษดิ์ ต่อเนื่องมาถึงยุคถนอม-ณรงค์-ประภาส ชาวบ้านจึงไม่สามารถคัดค้านเขื่อนได้ หากมีการคัดค้าน พวกเขาจะถูกกล่าวหาจากเจ้าหน้าที่รัฐว่ามีการกระทำความผิดเป็นคอมมิวนิสต์ซึ่งเป็นข้อหาคลาสสิก ในยุคนั้นและดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องจนถึงปลายทศวรรษ 1980

ส่วนนักศึกษาที่เป็นพันธมิตรที่สำคัญ ที่เข้าหนุนการต่อสู้ของชาวบ้าน

ก็มักจะถูกกล่าวหาว่าเป็นญวนเพิ่มอีกหนึ่งข้อหา อดีตนักศึกษาคนหนึ่ง ซึ่งเข้าร่วมการต่อสู้กับชาวบ้านที่คัดค้านเขื่อนห้วยหลวง กล่าวกับผู้เขียนว่า ในช่วงหนึ่งที่นักศึกษาหลายสถาบันลงพื้นที่เขื่อนดังกล่าว เจ้าหน้าที่ได้จับกุมนำตัวไปแห่ประจานรอบๆ เมืองอุดรธานี กล่าวหาว่าเป็นญวนอพยพและเป็นคอมมิวนิสต์

เป็นที่น่าสังเกตว่า ขณะที่ชาวบ้านธรรมดา มักถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ นักศึกษาถูกกล่าวหาว่าเป็นญวนอพยพแถมพ่วงเข้าไปด้วย แต่หากเป็นปัญญาชน นักวิชาการ แพทย์ ฯลฯ ที่เข้าร่วมคัดค้านหรือไม่เห็นด้วยกับเขื่อน ก็จะถูกตั้งข้อกล่าวหาที่ดูมีระดับขึ้นไปอีกนั่นก็คือ เป็นพวกรัสเซีย ดังการกล่าวหาผู้ที่เข้าร่วมการสัมมนาเรื่องเขื่อนผามองซึ่งจัดขึ้นที่เขื่อนจุฬาภรณ์ เมื่อเดือนพฤษภาคม 2518

ข้อกล่าวหาเหล่านี้แน่นอนว่าเป็นการบอกว่าคนเหล่านี้ไม่ใช่ "คนไทย" และ "เป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ" ซึ่งชอบธรรมต่อการที่เจ้าหน้าที่จะใช้ความรุนแรงในการจัดการ ดังกรณีเขื่อนห้วยหลวง จังหวัดอุดรธานี ที่ถูกสร้างเพื่อนำน้ำไปป้อนให้กับฐานทัพอเมริกัน การกักเก็บน้ำทำให้ชาวบ้านต้องสูญเสียที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย 20,000 ไร่ ต้องอพยพชาวบ้านถึง 14 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่ง ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบไม่ต้องการที่จะอพยพและเห็นว่าผลประโยชน์ของการสร้างเขื่อนไปตกกับฐานทัพอเมริกัน ทำให้ชาวบ้านลุกขึ้นคัดค้านโดยวิธีการต่างๆ รวมทั้งการเดินขบวนในกรุงเทพฯ หลายครั้งโดยการสนับสนุนของนักศึกษา ตลอดเวลาผู้นำชาวบ้านถูกคุกคามจากอำนาจมืด เช่น การขู่ฆ่า การสะกดรอย การส่งอาสาสมัครรักษาดินแดน (อ.ส.) เข้าไปฝังระเบิดรอบหมู่บ้าน และการสังหารผู้นำ วันที่ 21 เมษายน 1975 นายโง่น สาววงศ์ กรรมการหมู่บ้านหนองบัวบาน ถูกรัดคอและทุบศีรษะตาย ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้านได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจนถึงขั้นชาวบ้านเข้ายึดที่ทำการบริษัทสร้างเขื่อนเพื่อต่อรองกับรัฐ แต่ไม่ใช่ว่าเป็นผล มาตราการที่รัฐเข้าจัดการกับชาวบ้านคือการแบ่งแยกมวลชน และการจัดตั้งลูกเสือชาวบ้านเพื่อนำไปปะทะกับชาวบ้าน จนมีการปะทะระหว่างชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบกับลูกเสือชาวบ้านหลายครั้ง โดยมีเจ้าหน้าที่รัฐหนุน

หลัง (กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, 2522)

ความขัดแย้งได้แตกหักจนถึงขั้นนองเลือด เมื่อรัฐได้เปิด “ยุทธการหนองบัวบาน” มีการส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดน(ตชด.) ที่ก่อตั้งขึ้นจากการสนับสนุนของสหรัฐฯ เข้าทำการปราบปรามชาวบ้านที่คัดค้านเขื่อนด้วยกำลังอาวุธ ชาวบ้านห้วยหลวงคนหนึ่ง ปัจจุบันอาศัยอยู่ในนิคมที่รัฐจัดให้กล่าวกับผู้เขียนว่า มีชาวบ้านต้องเสียชีวิตจำนวนมากจากยุทธวิธีหนองบัวบาน ส่วนที่รอดก็ต้องหนีเข้าตอซุ่มในป่าและหันไปร่วมมือกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

ยามองและทองปาน: 3 ทศวรรษของการพัฒนาที่ไม่เปลี่ยนแปลง

โครงการสร้างเขื่อนผามองนับว่าเป็นโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ที่สุดที่เคยมีการวางแผนจะสร้างกันแม่น้ำโขงสายหลักทางตอนล่าง และจะมีการอพยพผู้คนเป็นจำนวนมาก นักพัฒนาบางคนในภาคอีสานเชื่อว่าการสร้างเขื่อนหลายแห่งในภาคอีสานไม่ไกลจากเขื่อนผามอง คือการทดลองการอพยพผู้คนด้วย และขณะที่วิศวกรชาวอเมริกันกำลังสำรวจเขื่อนผามองอยู่นั้น เขื่อนแห่งนี้ก็ถูกตั้งคำถามเกี่ยวกับผลของการพัฒนามากขึ้นเรื่อยๆ ในปี ค.ศ.1973 กลุ่มควเเก้(Quaker) ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนระหว่างประเทศก็ได้เข้ามาเคลื่อนไหวหลังจากทราบข่าวว่าจะมีการศึกษาเกี่ยวกับประชาชนที่ได้รับผลกระทบ ซึ่งคาดว่าจะถูกอพยพถึง 500,000 คน ทางกลุ่มควเเก้จึงตัดสินใจจะศึกษาถึงผล โดยตรงที่เกี่ยวข้องกับคนและสังคมอันเนื่องมาจากการพัฒนา

ภายใต้การประสานงานระหว่างกลุ่มควเเก้และปัญญาชนของไทยในเดือนพฤษภาคม 2518 จึงได้จัดให้มีการสัมมนาเรื่อง “ผามอง การตั้งรกรากใหม่และการเคลื่อนย้ายประชากรจากบริเวณเขื่อนผามอง ปัญหาสังคมเนื่องจาก ประยุกต์วิทยา” ที่เขื่อนจุฬาภรณ์ ท่ามกลางสถานการณ์ของสงครามอินโดจีนที่กำลังปะทุหนัก

การสัมมนาคครั้งนี้ คณะผู้จัดได้มองปัญหาเขื่อนที่เชื่อมโยงกับระบบโลก โดยเฉพาะการตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับโครงการพัฒนาของสหรัฐฯ และชี้ให้เห็นว่า โครงการเขื่อนในแม่น้ำโขงอยู่ในขอบข่ายของหน่วยงานของอเมริกา และ

เป็นการแทรกแซงรูปแบบหนึ่ง ซึ่งอาจจะต้องมีการตั้งข้อสงสัยกลางแกลงใจได้เช่นเดียวกัน แม้ว่าจะไม่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานทางทหารโดยตรงก็ตาม (สจ๊วต มีแช่ม, 2519)

ในการสัมมนาครั้งนี้ นอกจากข้าราชการ อาจารย์มหาวิทยาลัย ชาวต่างประเทศ นักกิจกรรมทางสังคม และนักศึกษาแล้ว ยังมีชาวบ้านที่ถูกอพยพจากการสร้างคลองชลประทานเขื่อนลำปาวที่ USAID สนับสนุนโครงการเข้าร่วมด้วย ต่อมาคณะผู้จัดก็ได้นำเอาชีวิตของชาวบ้านที่นี้มาจัดทำเป็นภาพยนตร์เพื่อสะท้อนถึงชีวิตชาวบ้านธรรมดา ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา นั่นคือภาพยนตร์เรื่อง "ทองปาน"

ภาพยนตร์เรื่องนี้เขียนบทโดยคำสิงห์ ศรีนอก และมีปัญญาชนไทยหลายคนแสดง เป็นภาพยนตร์ที่สร้างจากชีวิตจริงของคนตัวเล็กๆ ที่เป็นเหยื่อของการพัฒนา และความจริงนี้ก็ถูกปิดปากเมื่อรัฐบาลจัดให้ "ทองปาน" เป็นภาพยนตร์ต้องห้าม ในทางกลับกัน โครงการเขื่อนต่างๆ ที่วางแผนไว้โดยสหรัฐฯ ในช่วงทศวรรษ 1960 กลับถูกรัฐบาลผลักดันให้สร้างอย่างต่อเนื่องหลายเขื่อนได้สร้างไปแล้ว ขณะที่อีกบางเขื่อนเพิ่งถูกปิดฝุ่นขึ้นมาอีกครั้งเมื่อไม่นานมานี้ ดังเช่น เขื่อนโป่งขุนเพชร เป็นต้น

บทส่งท้าย

การต้อนรับโอกาสที่ภาพยนตร์ทองปานครบรอบ 30 ปี ด้วยการรื้อฟื้นโครงการเขื่อนผามอง และเขื่อนอื่นๆ ที่จะสร้างกันแม่น้ำโขงได้สะท้อนให้เห็นถึงความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ไม่เปลี่ยนแปลง แม้ว่าการพัฒนาในแนวทางนี้ เป็นมรดกที่วางแผนไว้โดยสหรัฐฯ ตั้งแต่ยุคสงครามเย็นที่เต็มไปด้วยการเมืองและผลประโยชน์ในระดับต่างๆ พร้อมกันนั้น เรายังเห็นได้ว่าในอีกด้านหนึ่งการพัฒนาแนวนี้ได้นำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรง และชะตากรรมของชาวบ้านที่เป็นชายขอบที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาตลอด 3 ทศวรรษที่ผ่านมา นับแสนคนก็ที่ถูกปิดบัง เช่นเดียวกับภาพยนตร์เรื่องทองปานที่ถูกรัฐบาลจัดให้เป็นภาพยนตร์ต้องห้ามตลอด 3 ทศวรรษดังกล่าว แต่การพัฒนา ก็ไม่เคยถูกทบทวนอย่างจริงจังแต่อย่างใด

การครบรอบ 30 ปีเขื่อนผามองและภาพยนตร์เรื่องทองปาน จะมีความหมายกับสังคมไทยและลุ่มน้ำโขงโดยรวมหรือไม่นั้น จึงขึ้นอยู่กับว่าสังคมเลือกที่จะพิจารณาอย่างจริงจังถึงเหรียญ 2 ด้านของการพัฒนานี้ หรือเลือกปิดบังความจริงอีกด้านหนึ่งของการพัฒนาดังที่ได้เกิดขึ้นกับ ภาพยนตร์เรื่อง "ทองปาน"

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

- กรมวิเทศสหการ ในกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ (2507) **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ฯพณฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ**. พระนคร: โรงพิมพ์ของสมคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (2536) "เอกสารประกอบการตรวจสอบสภาพทางโยธาของเขื่อนและอาคารประกอบ, แผนวิศวกรรมบำรุงรักษาเขื่อน", ฝ่ายบำรุงรักษาโยธา, เอกสารไม่ได้ตีพิมพ์.
- กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม (2522), **รำลึกถึงจำรัส ม่วงยาม**, กรุงเทพฯ: สารศึกษาการพิมพ์. กัญยาน.

หนังสือภาษาอังกฤษ

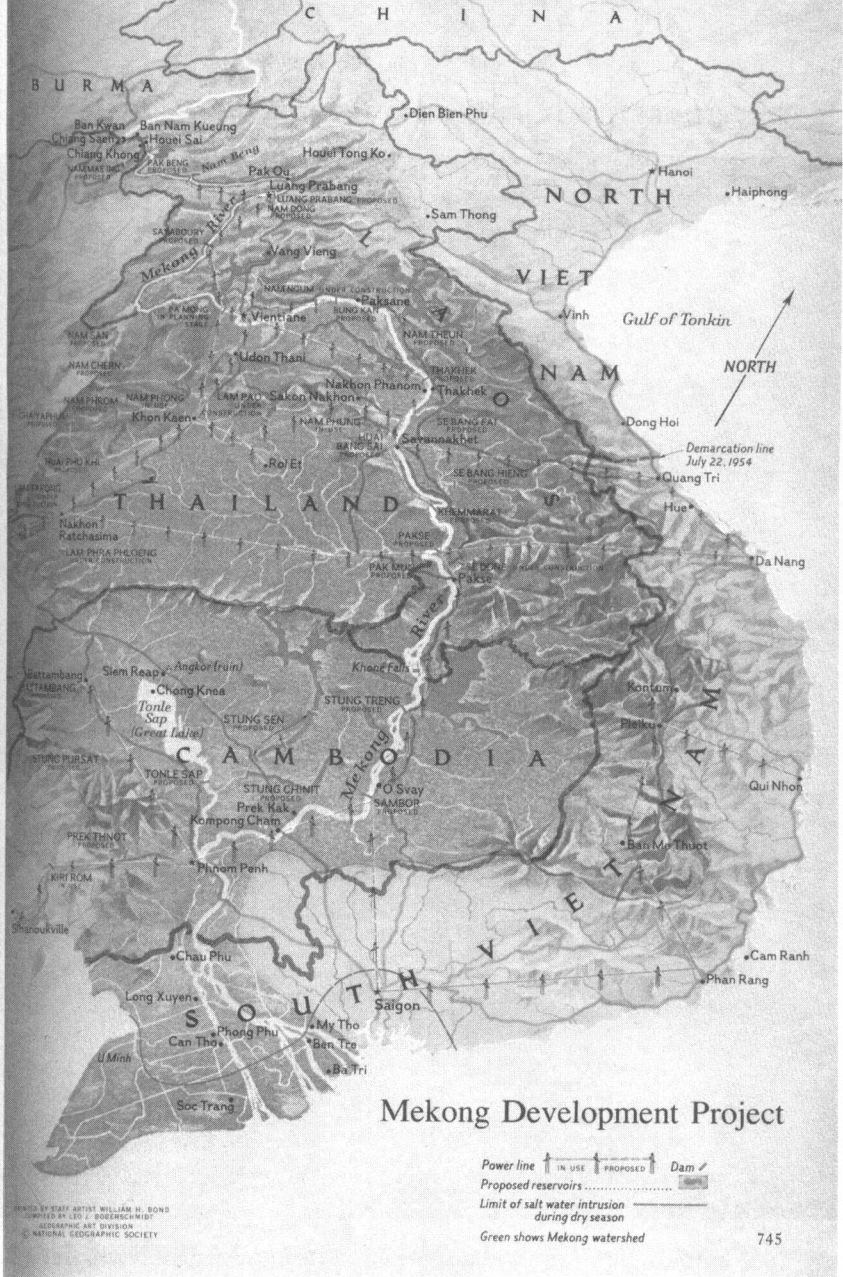
- EPDC (1980a) **Electric Power Development Company**, EPDC.
 ———(1980b) "Supplementary" Copy Paper.
- McCully, P. (1996) **Silence Rivers the Ecology and Politics of Large Dams**. London and New York: Zed book ltd, In association with International River Network.
- Parfit, M. (1993) "New Idea New Standing, New Hope", in **Water the Power, Promise, and Turmoil of North America's Fresh Water**. Washington, D.C.: National Geographic special edition, November 1993.
- Pearce, F. (1992) **The Dammed River, Dams, and the Coming World Water Crisis**. London: The Bodley Head.
- United States Department of Interior and U.S.B.R (1970b) **Thailand Electric Power Study Forecast of Power Requirements for the Kingdom of Thailand**. Prepared for the Committee for Coordination of Investigations of the Lower Mekong Basin and Agency for International development.
- White P.T. (1969) "The Mekong River of Terror and Hope", **National Geographic** (December).

หนังสือแปล

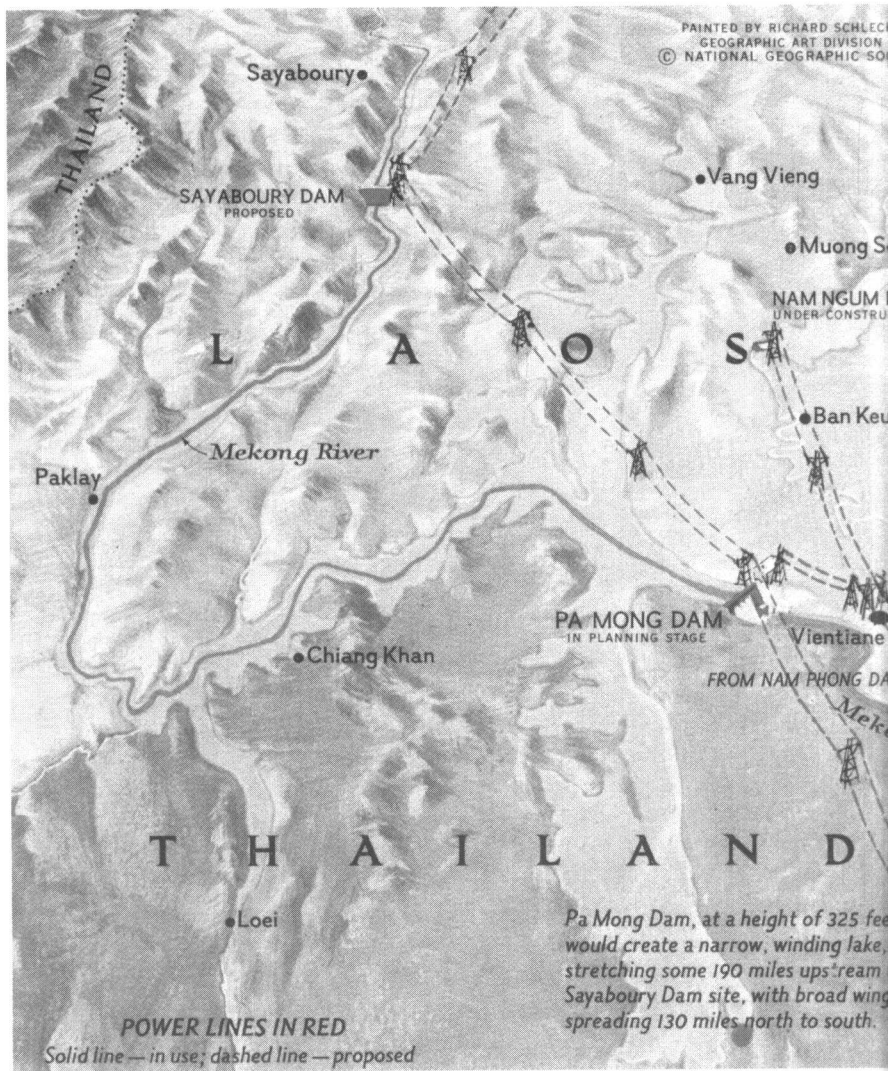
- ทักษ์ เจริญเกียรติ (2526) **การเมืองระบบพ้อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ**. พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และ มรว.ประกายทอง ศิริสุข (แปล), กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ลารุช, เอช. แอล. (2532) "ความเป็นมาและจุดมุ่งหมายโดยย่อของ GIF Club of DK-KAI", ชมรมอาสาสมัครเพื่อให้ความช่วยเหลือทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแก่ประชาชน ในพระบรมราชูปถัมภ์ (แปล), **คลองกระกับการพัฒนาประเทศไทย**. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่องคลองกระกับการพัฒนาประเทศไทย ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 30-31 มีนาคม: น.106-113.
- สัจวัต มีแซม (2519) **ผามอง ปัญหาการตั้งรกรากใหม่และการเคลื่อนย้ายประชากร**. ไพจง ไทลสกุล (แปล), กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลบอลคิมทอง, โรงพิมพ์สมาคมนักสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- Fels, T. (1972) **วิระดา สมสวัสดิ์ (ถอดความ) โครงการแม่น้ำโขงกับผลประโยชน์ของ จักรวรรดินิยมในเอเชียอาคเนย์, จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**, 3 (4): 54-73 กรกฎาคม กันยายน 2513.

Home page

<http://www.waterpowermagazine.com/story.asp?sectioncode=130&storyCode=2031732>

แผนที่แม่น้ำโขงตอนกลางและตอนล่าง บริเวณไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม (ใต้) ซึ่งอยู่ในแผนของสหรัฐอเมริกา ที่จะสร้างเขื่อนกั้นน้ำตลอดสาย ตั้งแต่บริเวณสามเหลี่ยมทองคำ จนถึงปากแม่น้ำโขง ทั้งนี้เพื่อ "พัฒนาเศรษฐกิจ" ผลิตรกระแสไฟฟ้า และต่อต้าน "คอมมิวนิสต์" โครงการเหล่านี้ล้มเลิกไปเพราะสหรัฐฯ พ่ายแพ้สงครามในอินโดจีนปี 2518 แต่โครงการต่างๆ กำลังได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ รวมทั้งเขื่อนผามองที่จังหวัดเลย (แผนที่จากบทความ Peter T. White, "The Mekong: River of Terror and Hope" National Geographic, December 1968)

แผนที่บริเวณที่ได้รับการเสนอไว้ตั้งแต่ปี 2510 ที่จะสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำโขง บริเวณ
 ไชยะบุรีของลาว กับเขื่อนผามองเหนือหนองคาย และเวียงจันทน์ สูงประมาณ 100 เมตร (ตึก 25 ชั้น)
 โครงการนี้หากสำเร็จก็จะทำให้น้ำท่วมเหนือเขื่อนในบริเวณพื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดเลย
 โครงการนี้ล้มเลิกไปเพราะสหรัฐฯ พ่ายแพ้สงครามในอินโดจีนปี 2518 แต่กำลังได้รับการรื้อ
 ขึ้นมาใหม่ (แผนที่จากบทความ Peter T. White, "The Mekong: River of Terror and Hope" National
 Geographic, December 1968)

ทัศนศึกษา

ลุ่มน้ำโขง : วิกฤติ การพัฒนา และทางออก

The Mekong Basin: Crisis - Development - Alternatives

วันศุกร์ที่ 27 - วันเสาร์ที่ 28 มกราคม 2549

27 มกราคม 2549 ทนงคายน - เวียงจันทน์ (อาหารกลางวัน, เย็น)

ท่านสะพานมิตรภาพไทย-ลาว เคลียร์เอกสารข้ามสะพานไปยังสาธารณรัฐประชาชนลาว
เคลียร์เอกสารที่ตรวจคนเข้าเมืองลาว

เดินทางเข้านครเวียงจันทน์ (ระยะทาง 24 กม.)

วัดสี่เมือง ศาลพระเจ้าแม่สี่-หลักเมืองเวียงจันทน์

อนุสาวรีย์พระเจ้าสีสว่างวง เจ้ามหาชีวิตองค์สุดท้าย

ตลาดเช้า ซื้อสินค้าหัตถกรรมลาวทั้งผ้าไหม-เครื่องเงิน

ตลาดจีน สินค้ามาจากจีนมากมาย

รับประทานอาหารกลางวันใน นครหลวงเวียงจันทน์

หอพระแก้ว ที่เคยประดิษฐานพระแก้วมรกต 212 ปี

หอคำ ผ่านชมสถานที่ที่ตั้งทำเนียบรัฐบาลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับตอนเปิดสะพานไทย-ลาว

ประตูชัย ด้ายรูปที่ระลึก หน้าศิลปกรรมล้านช้างซึ่งสร้างเลียนแบบอาร์คเดอไทร์อิม-ฝรั่งเศส

วัดพระธาตุหลวง เข้าชมพระอารามหลวงคู่นครเวียงจันทน์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

พระพุทธเจ้า สร้างพร้อมกับพระธาตุพนม พระธาตุบังพวน พระธาตุกลางน้ำโขงที่หนองคาย

อนุสาวรีย์พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชมหาธา กษัตริย์ผู้ครองทั้งล้านนาและล้านช้างผู้เป็นพระสหาย

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พระสวามีพระศรีสุริโยทัย) ผู้ร่วมกันสร้างพระเจดีย์ศรีสองรักเพื่อต่อต้าน

พระเจ้าบุเรงนอง

พิพิธภัณฑ์ท่านโกสอนพมวิหาร บรรยายชีวิตประวัติ-เครื่องใช้ส่วนตัวของผู้สร้างประเทศลาวใหม่

เช็คอินเข้าพักที่โรงแรมล้านช้าง ในกรุงเวียงจันทน์ จากนั้นพักผ่อนตามอัธยาศัย

รับประทานอาหารเย็นที่ภัตตาคารแม่ของ

28 มกราคม 2549 เวียงจันทน์ - เขื่อนน้ำงึม - ทนงคายน (อาหารเช้า, กลางวัน)

อาหารเช้าที่โรงแรม เก็บสัมภาระขึ้นรถ / เช็คเอาท์ออกจากโรงแรม

เดินทางจากโรงแรมที่เวียงจันทน์ ผ่านหมู่บ้านชนบท มุ่งสู่เขื่อนไฟฟ้าน้ำงึม (ระยะทาง 80 กม.)

ถึงเขื่อนไฟฟ้าน้ำงึม

- ชมแม่น้ำ 2 สี สีหนึ่งใสสะอาด ฟุ้งตะกัก เขียวกรากออกมาจากเขื่อนน้ำงึม อีกสีหนึ่งขุ่นข้น ไหลรินอยู่ในแม่น้ำงึม แม่น้ำ 2 สี ที่แบ่งเขตแดน อย่างละครึ่งในแม่น้ำสายเดียวกัน
- ลองเรือชมทัศนียภาพกว้างไกล ที่เขื่อนน้ำงึม

รับประทานอาหารกลางวัน ที่ร้านอาหารริมเขื่อน ลิ้มรสปลาสดๆ จากชาวประมงพื้นบ้านที่จับได้
จากเขื่อนน้ำงึม แล้วนำมาขายให้ร้านอาหาร

ออกจากเขื่อนน้ำงึม กลับสู่กรุงเวียงจันทน์

ถึงเวียงจันทน์ มุ่งสู่ท่าน ค.ม.ลาว เคลียร์เอกสารขาออกจากฝั่งลาว

- ซื้อบั้งสินค้าปลอดภาษี ราคาถูก ที่ร้านค้าปลอดภาษีลาว
- เดินทางกลับสู่ฝั่งไทย

การสัมมนาวิชาการ-Seminar
ลุ่มน้ำโขง: วิกฤติ การพัฒนา และทางออก
The Mekong Basin: Crisis, Development, Alternatives

วันพุธที่ 25 - วันพฤหัสบดีที่ 26 มกราคม 2549 / 25-26 January 2006

ณ ห้องประชุม โรงแรมรอยัล แม็งวง หลงคาย / Royal Mekong Hotel, Nong Khai

วันพุธที่ 25 มกราคม 2549

- 09.00 น. เปิดการสัมมนาโดย พล.ต.อ.เอก สวารสิน ประธานสภามหาวิทยาลัยขอนแก่น และประธานมูลนิธิโคโยต้าประเทศไทย
- 09.15 น. ปาฐกถาเรื่อง **"จีน: มิติทางเศรษฐกิจ"** โดย ดร. พิสิษฐ ภัคเกษม
- 10.00 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 10.30 น. **"การค้าเสรี : จากสงครามฝิ่นถึง FTA"** โดย ดร.วิระ สมบูรณ์ คุณบัณฑิต เศรษฐศิโรตม์ ดร.ธเนศ อภรณ์สุวรรณ อ.เบญจรัตน์ แซ่ฉั่ว ดร.พิภพ อูทรว *ดำเนินรายการ*
- 12.30 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.30 น. ชมภาพยนตร์ (ต้องห้าม) **"ทองปาน"** (ครบรอบ 2518-48 ปี) เสนอประเด็นโดย อ.ทรงยศ แวงหงษ์ คุณไพจง ไทล่สกุล คุณไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ
- 15.00 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 15.30 น. **"เขื่อน-ถนน : การพัฒนาและโลกาภิวัตน์"** โดย ดร.ไกรศักดิ์ ชูณหะวัณ ผศ.ไชยันต์ รัชชกุล คุณเพียรพร ตีเทศน์ ดร.กัมปนาท ภัคดีกุล ดร.ศรีประภา เพชรมีศรี *ดำเนินรายการ*
- 17.30 น. ปิดการสัมมนาประจำวัน
- 18.30 น. อาหารค่ำ ชมการแสดงศิลปวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง และปาฐกถาพิเศษโดย คุณสุจิตต์ วงษ์เทศ

วันพฤหัสบดีที่ 26 มกราคม 2549

- 09.00 น. ปาฐกถาพิเศษ **"ความหลากหลายทางนิเวศวิทยาและความเป็นไปได้"** โดย ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์
- 09.30 น. **"ลุ่มน้ำโขง: ความหลากหลายทางนิเวศวิทยา"** โดย ดร.ราญ ฤนทา อ.ยุกติ มุกกรรช.สุมิตร ปิติพัฒน์ ดร.เยาวลักษณ์ อภิชาติวิมลภ *ดำเนินรายการ*
- 11.00 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 11.15 น. **"การค้ามนุษย์ข้ามแดนใน GMS"** โดย รศ.กฤตยา อาชวนิจกุล ผศ.สุชากร *ร่วมอภิปราย และดำเนินรายการ*
- 12.30 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.15 น. **"ภาพลักษณ์แม่น้ำโขงและผู้คนบนโขง"** โดย อ.กัจจกร หลุยยะพงศ์ อ.ทรงยศ
- 14.00 น. **"ล่องน้ำโขง : มิติทางเศรษฐกิจ การสังคมวัฒนธรรม"** โดยคณะสำรวจ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ผศ.ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์ คุณชนาพร อิวสกุล อ.อัศวพร ร.ศ.ดร.สุวิทย์ เลหาศิริวงศ์ *ดำเนินรายการ*
- 16.00 น. ปาฐกถา **"ลุ่มน้ำโขง: วิกฤติทางออก"** โดย ศ.เสนห์ จามริก
- 16.30 น. ปิดการสัมมนา **พิธีกรตลอดงาน** อ.สมฤทธิ์ ลือชัย

จัดโดย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
 มูลนิธิโคโยต้าประเทศไทย
 บริษัท โคโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย
 สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สำนักงานสิทธิมนุษยชนศึกษาและการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
 โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 สมาคมหอจกหมายเหตุไทย

